

Małgorzata Rybicka

Przyczynek do badań nad datowaniem wczesnych faz kultury pucharów lejkowatych na Niżu Polski

Contribution to the study of dating early stages of the Funnel Beaker culture in Polish Plain

With regards to the pottery from Sarnów, site 1, the researchers received two ^{14}C determinations conducted in the Kiev Radiocarbon Laboratory. A part of base was analysed, which was uncovered in the layer III, section 9 of the settlement in Sarnów, site. 1A, as well as a piece of the vessel coming from the hole No. 14, situated under the burial No. 8 from Sarnów was examined. The determination made for the piece of the vessel, discovered in the layer III from Sarnów, site 1A, provided us Ki-15742 4940±90 years BP. As for the pottery found in the hole 14 located under the burial 8 from Sarnów, site 1, it received the result Ki-15743 4790±80 years BP, that is, after calibration 3660–3510 BC and 3430–3380 BC (68.2% probability) and 3710–3370 BC (95.4% probability).

KEY WORDS: Sarnów phase of the Funnel Beaker culture, Kuyavia; complex of Podgaj-Przybranówek type, Baalberg stylistics

WPROWADZENIE

W ostatnio opublikowanej pracy autorstwa Marka Nowaka (2009), pod tytułem *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*, zostało przedstawionych wiele cennych uwag dotyczących wczesnych faz kultury pucharów lejkowatych (dalej: KPL) na ziemiach polskich. Szczególnie istotna dla oceny genezy tej kultury jest przeprowadzona tam dyskusja nad chronologią absolutną jej początków na Kujawach. Dolną granicę rozwoju KPL, a właściwie jej fazy AB, w wymienionym regionie mają wyznaczać dwa oznaczenia ^{14}C otrzymane dla Sarnowa, stan. 1 (J. A. Bakker, J. C. Vogel, T. Wiślański 1969; L. Gabałówna 1970) i Łącka, stan. 6 (L. Domańska 1995). Wynoszą one: dla pierwszego z nich – 5570±60 BP (GRN-5035), a dla drugiego – 5570±110 BP (Gd-6019). Przez ostatnie kilkadziesiąt lat toczy się w polskiej literaturze przedmiotu dyskusja wokół genezy KPL, w której tle ważną rolę odgrywają te właśnie oznaczenia. Są one bowiem punktem wyjścia lub odniesienia dla szeregu bardzo odmiennych i budzących wiele kontrowersji hipotez przedstawiających początki tej kultury (np.: T. Wiślański 1979; D. Jankowska, T. Wiślański 1991; A. Koško 1981; L. Czerniak, A. Koško 1993; S. Kukawka 1997; S. Rzepecki 2004). Akceptacja tych oznaczeń daje bowiem podstawy do umieszczania początków KPL w kontekście różnych ugrupowań kultur wstęgowych V tys. BC (L. Czerniak, A. Koško 1993; L. Czerniak 1994; S. Kukawka 1997; S. Rzepecki 2004). Umożliwia ponadto traktowanie Kujaw jako regionu, w którym to ugrupowanie wykrystalizowało się wcześniej niż na obszarach zajmowanych przez grupę północną KPL (por. T. Wiślański 1979; D. Jankowska, T. Wiślański 1991). Daje to również podstawy do traktowania Kujaw jako jednostki o dużym znaczeniu kulturotwórczym (por. A. Koško 1981). Ponadto, zwolennicy tak

wczesnego datowania fazy sarnowskiej jednocześnie łączą z nią pojawienie się bezkomorowych grobowców KPL (L. Czerniak 1994; S. Rzepecki 2004), których czas pojawienia się na ziemiach polskich również jest szeroko dyskutowany (np.: A. Koško 2006; S. Rzepecki 2004; M. Rybicka 2006). W tym właśnie ujęciu można traktować KPL jako pierwszą, autochtoniczną kulturę neolityczną na tym terenie (np. E. Niesiołowska-Śreniowska 1982). Wielu badaczy odrzuca jednak wymienione wyżej oznaczenia, podkreślając, że za bardzo odbiegają one od innych, otrzymanych dla zespołów wczesnopucharowych grupy północnej (por. T. Wiślański 1979). Bardzo trudno jest jednak dyskutować z symbolem-mitem, jakim w literaturze przedmiotu stały się wymienione oznaczenia ^{14}C . Dlatego też tak ważne są uwagi odnoszące się do nich, jakie przedstawia Marek Nowak (2009). Określenie czasu, w którym KPL pojawiła się na Niżu Polski jest jednym z najważniejszych zagadnień, które umożliwi podjęcie oceny jej genezy. Warto tu zwrócić uwagę, że dyskusja nad datowaniem KPL wpisuje się w szerszy prąd, zapoczątkowany w Polsce przez Piotra Włodarczaka (2008), a wcześniej realizowany dla kultur nadsolawskich przez Johanesa Müllera (2001), ostatnio zaś dla zespołów badeńskich przez Martina Furholta (2009). Należy tu nadmienić, że Piotr Włodarczyk (2008) przeprowadził krytyczną ocenę datowań radiowęglowych, otrzymanych między innymi dla zespołów kultury ceramiki sznurowej (dalej: KCSZ) z Małopolski i Kujaw. Zostały tam również wskazane ograniczenia, wynikające z datowania metodą radiowęglową. Autor ten postuluje dla KCSZ wykonywanie serii dat ^{14}C , sprawdzających wcześniejsze wyniki (P. Włodarczyk 2008). Ten postulat można odnieść szczególnie do wczesnych faz KPL na Kujawach. Przyczynkiem

do zapoczątkowanej przez Marka Nowaka (2009) dyskusji będą przedstawione poniżej nowe oznaczenia ^{14}C wykonane dla ceramiki z kujawskiego Sarnowa, stan 1.

Dlaczego dla ceramiki? Po pierwsze dlatego, że na stanowiskach usytuowanych na podłożu piaszczystym, a w takim to terenie znajduje się stanowisko 1 w Sarnowie (E. Niesiołowska-Śreniowska 1982), otrzymanie dobrej jakości prób węgla bardzo rzadko jest możliwe (M. M. Kovaliuch, V. Skribkin 2007, s. 19). W trakcie kopania jam w takim luźnym podłożu, a tym bardziej w czasie ich zasypywania mogły do nich dostawać się węgielki z gleby kopalnej. Kości, a tym bardziej inne materiały organiczne, rzadko zachowują się w takim środowisku. W przypadku badanych w przeszłości stanowisk, wartość pobranych prób węgla może znacznie obniżyć sposób ich przechowywania lub nie zawsze jasno określony kontekst ich pobrania. W takich sytuacjach pomocne może być datowanie

węgla znajdujących się w ceramice (M. M. Kovaliuch, V. Skribkin 2007, s. 21). Ten sposób oceny wieku jest obecnie stosowany przez wielu badaczy (A. Koško, M. Szmyt 2007a, 2007b; S. Kukawka 2010; A. Przybył 2008; M. Rybicka 2004). Datowanie węgla w ceramice może również budzić wątpliwości. Mogą pojawiać się pytania, w jakim stopniu otrzymane w ten sposób wyniki odpowiadają pochodzącym z tradycyjnych materiałów. Warto tu nadmienić, że dla Opatowic, stan. 1 przeprowadzono analizy radiowęglowe kości zwierzęcych i węgla z ceramiki, otrzymując zbieżne wyniki (A. Kosko, M. Szmyt 2007a). Należy jednak zdawać sprawę z faktu, że także inne oznaczenia ^{14}C łączone z KPL, poza krytykowanymi przez Marka Nowaka (2009), wykonano dla węgla pochodzących z obiektów lub poziomów glebowych bez jasno określonego kontekstu kulturowego (np.: A. Kanwiszer, P. Trzeciak 1984; A. Koško 2000; por. uwagi: M. Rybicka 2006; B. Gwóźdź, M. Rybicka 2010).

DATOWANIE WCZESNYCH FAZ KPL W UJĘCIU MARKA NOWAKA

Marek Nowak (2009, s. 265) zauważa, że „(...) pomiędzy datami z Sarnowa i Łącka a nieprzerwanym już łańcuchem dat radiowęglowych KPL występuje co najmniej 300–400-letnia luka (...)”. Obserwacja ta stanowi punkt wyjścia dla przeprowadzonej przez tego autora oceny kontekstu pobrania prób w Sarnowie i Łącku. Autor ten wymienia szereg zastrzeżeń odnoszących się do wartości poznawczej oznaczeń otrzymanych zarówno dla Sarnowa, jak i Łącka. Szczególnej uwagi wymagają te ostatnie (L. Domańska 1995). Z tego stanowiska, tj. Łącka, stan. 6, pochodzą bowiem 4 oznaczenia radiowęglowe otrzymane dla węgla z dołków postępujących. Trzy z nich, wynoszące 7220 ± 110 BP, 6870 ± 110 BP, 5970 ± 120 BP, znacznie odbiegają od czwartego łączonego z fazą sarnowską KPL (5570 ± 110 BP). To ostatnie odpowiada oznaczeniu otrzymanemu dla fazy AB KPL z Sarnowa, stan. 1 (L. Gabałówna 1970). Marek Nowak (2009) zwraca uwagę, że jeżeli wszystkie dołki postępowe pochodzą z jednego horyzontu osadniczego, jak zakłada Lucyna Domańska (1995), to albo wszystkie są błędne, albo trzy są błędne, a jedna prawdziwa. Zwolennicy wczesnego datowania KPL na Kujawach pomijają przedstawione wyżej informacje (A. Koško 1981; L. Czerniak, A. Koško 1993; S. Kukawka 1997; S. Rzepecki 2004). Jak pisze Marek Nowak (2009, s. 265) „(...) ponieważ najmłodsza data odpowiada dacie z Sarnowa, uznano ją, tylko i wyłącznie na zasadzie chronologicznej analogii, za związaną z wczesną fazą KPL. (...) Taki sposób wnioskowania, w moim przekonaniu, może budzić spore wątpliwości i opory (...)”. Przypomnieć tu należy obserwacje zależności stratygraficznych dokonane przez Ewę Niesiołowską-Śreniowską (1982, s. 87) dla grobowca 8 z Sarnowa, stan. 1. Badaczka ta opisując warstwy pod grobowcem, zauważa, że jama 1, o głębokości około 40 cm (H. Wiklak 1982, s. 40), była częściowo zniszczona przez grób centralny i przykryta jego brukiem. Według niej (E. Niesiołowska-Śreniowska 1982, s. 87) „(...) Jej zawartość była podobna do za-

wartości szarej próchnicy (...)”, czyli gleby ze współczesną jej sarnowską warstwą kulturową. Nie dysponujemy oceną, czy gleba ta stanowiła pozostałość gleby kopalnej. Można jednak sugerować, że w obiekcie tym mogły znajdować się węgielki nie tylko związane z działalnością społeczności KPL. Przedstawione tu wyżej uwagi znacznie obniżają wartość oznaczeń radiowęglowych otrzymanych dla Sarnowa, stan. 1 (L. Gabałówna 1970) i Łącka, stan. 6 (L. Domańska 1995).

Na ich tle zdecydowanie odmiennie prezentują się wyniki opublikowane dla materiałów typu AB KPL ze stanowiska 56 w Strzelcach Krzyżanna (S. Rzepecki 2004). Według Marka Nowaka (2009, s. 280), jeśli są akceptowane oznaczenia radiowęglowe dla Sarnowa, Łącka i Strzelec-Krzyżanna, to ich „... suma prawdopodobieństw rozpada się wyraźnie na dwa przedziały; wcześniejszy – ok. 4500-4300 BC (Sarnowo, Łącko) i późniejszy – ok. 3950-3700/3650 BC (Strzelce Krzyżanna) ...”. Autor ten, aby określić granice chronologiczne, przeprowadził kilka symulacji rozkładów prawdopodobieństw wszystkich kujawskich dat po kalibracji (M. Nowak 2009). Na tej podstawie opracował trzy alternatywne hipotezy odnoszące się do początków KPL na Kujawach. W pierwszej z nich, akceptując oznaczenie ^{14}C otrzymane dla Sarnowa i Łącka, zakłada, że jednostka ta mogła pojawić się Kujawach już około połowy V tys. BC. W drugiej zaś, uwzględniając zastrzeżenia odnoszące się do oznaczeń radiowęglowych otrzymanych dla wymienionych wyżej stanowisk, początki KPL na Kujawach łączy z przełomem V i IV tys. BC. Trzecia hipoteza, będąca wynikiem ocen symulacji datowań radiowęglowych w celu uzyskania ich wartości granicznych, określa pojawienie się KPL bardzo późno, bowiem około 3800/3700 BC. Konstruując powyższe modele, Marek Nowak (2009) uwzględniał tylko oceny wartości oznaczeń radiowęglowych bez rozpatrywania kontekstu kulturowego, w którym mogło dojść do wykrystalizowania się KPL.

NOWE OZNACZENIA ¹⁴C Z SARNOWA, STAN. 1, POW. WŁOCŁAWEK

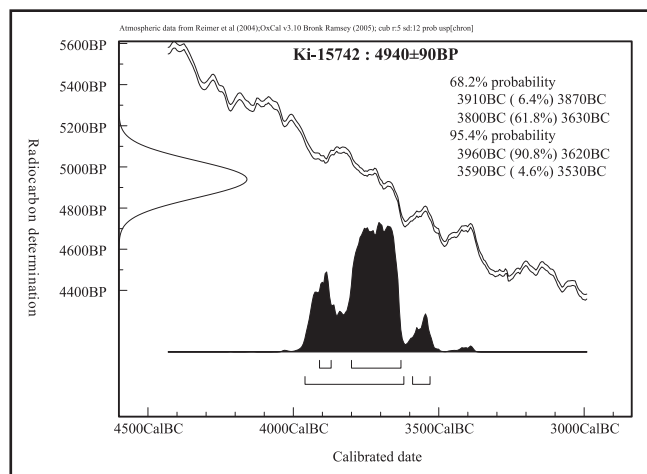
Jak powyżej przedstawiono, chronologia wczesnych faz KPL budzi zainteresowanie badaczy zajmujących się okresem neolitu (E. Niesiołowska-Śreniowska 1986; A. Koško 1981; R. Grygiel 1986; L. Czerniak 1994; S. Kukawka 1997; M. Rybicka 2004). Dlatego też postanowiono oddać do analiz radiowęglowych ceramikę z Sarnowa, stan. 1. Otrzymano dla niej dwa oznaczenia ¹⁴C wykonane w Kijowskim Radiowęglowym Laboratorium. Analizom poddano fragment dna naczynia z warstwy III odcinka 9 z osady w Sarnowie, stan. 1A i ułamek naczynia z dołka nr 14 spod grobowca nr 8 w Sarnowie (por. H. Wiklak 1982; 1986; E. Niesiołowska-Śreniowska 1982; 1986). Idealnie byłoby datować dystynktywne ułamki ceramiki. Jednak bardzo nieliczne, zdobione fragmenty naczyń z Sarnowa, spełniają kryteria wymagane przez Kijowskie Laboratorium Radiowęglowe. Ponadto, zbiór dystynktywnych ułamków ceramiki z tych stanowisk nie jest liczny. Dlatego do tej analizy wybrano niecharakterystyczne ułamki.

Oznaczenie wykonane dla fragmentu naczynia z warstwy III z Sarnowa, stan. 1A wynosi Ki-15742 4940±90 lat BP (ryc. 1), czyli po kalibracji daje rezultat 3910–3870 BC i 3800–3630 BC (prawdopodobieństwo 68,2%) oraz 3960–3620 BC, 3590–3530 BC (prawdopodobieństwo 95,4%). Uwzględniając opis tej warstwy przedstawiony przez Henryka Wiklaka (1986, s. 169), można traktować ją jako spąg warstwy kulturowej. Dla ceramiki z dołka 14 z warstwy spod grobowca 8 z Sarnowa, stan. 1 otrzymano wynik Ki-15743 4790±80 lat BP (ryc. 2), czyli po kalibracji 3660–3510 BC i 3430–3380 BC (prawdopodobieństwo 68,2%) oraz 3710–3370 BC (prawdopodobieństwo 95,4%).

Otrzymane oznaczenia ¹⁴C dla ceramiki z osady 1A w Sarnowie zbliżone są do wyników uzyskanych dla osiedla w Strzelcach-Krzyżanna, stan. 56, które wynoszą 4980±50 lat BP, 4950±50 lat BP i 5080±90 lat BP (S. Rzepecki 2004). Po kalibracji, przy uwzględnieniu prawdopodobieństwa 68,2%, Sarnowo, stan. 1A można umieścić w przedziale czasowym wynoszącym 3910–3630 BC, czyli podobnie jak Strzelce-Krzyżanna,

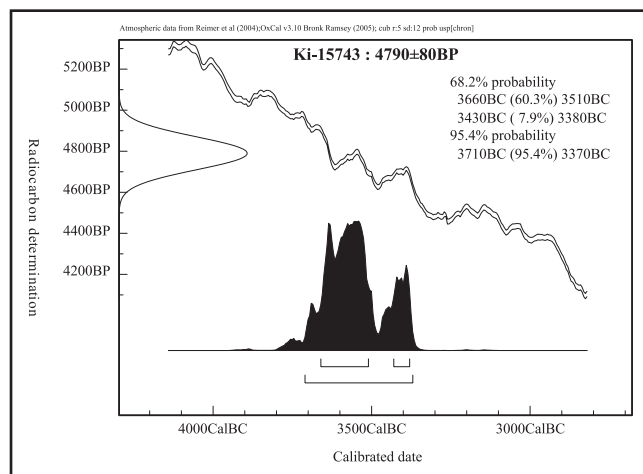
stan. 56 (S. Rzepecki 2004, tabela 18). Warto tu odnotować, że Marek Nowak (2009, s. 280) nadmienia, iż wyniki analizy clusterowej przeprowadzonej przez Seweryna Rzepeckiego (2004) dla ceramiki kujawskiej z wczesnych faz KPL dały interesujący rezultat, bowiem analizowany tam zespół z Sarnowa, stan. 1A okazuje się być najbliższym do zespołu ze Strzelce-Krzyżanna. Mimo stwierdzonych podobieństw materiały te zostały przez Seweryna Rzepeckiego (2004) przyporządkowane do odmiennych struktur. Według niego, Sarnowo, stan. 1A i Łącko, stan. 6, reprezentują starszy etap rozwojowy fazy sarnowskiej, zaś Strzelce-Krzyżanna, stan. 56, młodszy. Podobieństwa stylistyczne między zespołami z Sarnowa, stan. 1A i Strzelce-Krzyżanna, stan. 56 oraz zbliżone rezultaty analiz radiowęglowych dają jednak podstawy do akceptacji prezentowanej tu daty ¹⁴C z Sarnowa, stan. 1A.

Dołek 14, ze stanowiska 1 w Sarnowie, grobowiec 8, z którego pochodzi datowany ułamek ceramiki, jest elementem konstrukcji budowlanej otaczającej polepę (H. Wiklak 1982), której związek z grobowcem nie jest jednoznaczny. Uwzględniając jednak przedstawione przez Ewę Niesiołowską-Śreniowską (1982, s. 86–87) obserwacje stratygraficzne, można sądzić, że warstwa z polepą, nakrywająca poziom z wyraźnymi smugami orki, pod którym wyróżniono sarnowską warstwę osadniczą, jest od tej ostatniej młodsza. Może więc pochodzić z czasów budowy grobowca. Podkreślić tu trzeba, że w rejonie tej konstrukcji budowlanej odkryto najliczniejsze pozostałości osady z fazy AB KPL (E. Niesiołowska-Śreniowska 1982, s. 87). Fragment ceramiki, odkryty w wymienionym dołku postępującym, mógł dostać się tam w trakcie wykopywania tej jamy i osadzania w niej słupa lub w trakcie zasypywania jej po jego zniszczeniu. Według Ewy Niesiołowskiej-Śreniowskiej (1982, s. 87) sarnowska warstwa osadnicza została „(...) częściowo zebrana przy sypaniu nasypu (...)”. Zaznaczyć tu trzeba, że liczne ułamki ceramiki o stylistyce sarnowskiej odkryto w nasypie grobowca (H. Wiklak 1982, tablica VI). Towarzystwo im pojedyncze fragmenty naczyń, zdobione słupkiem pro-

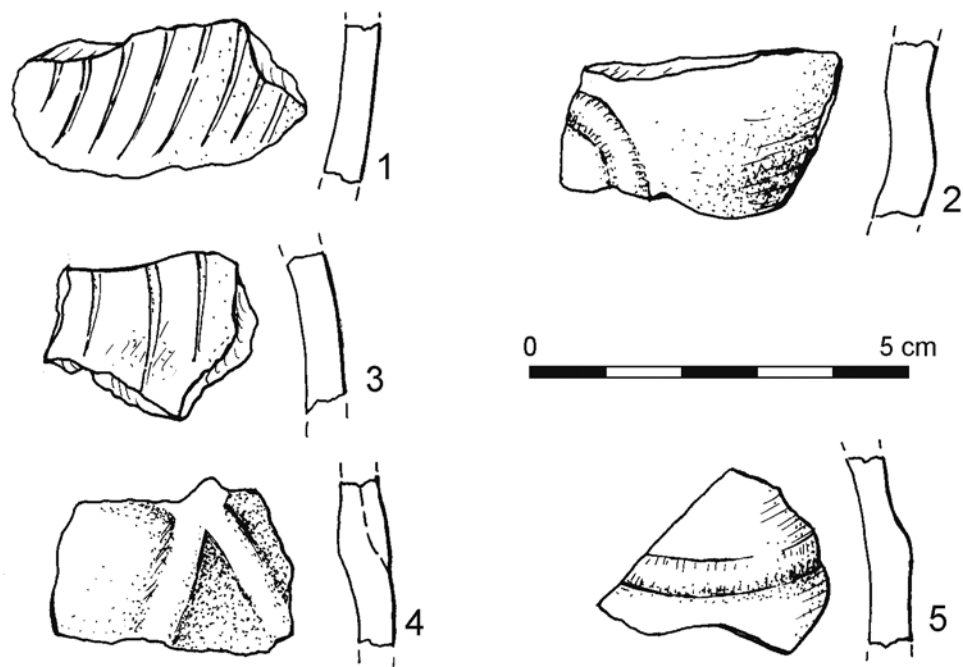
Ryc. 1. Kalibracja daty radiowęglowej z Sarnowa, stan. 1A, pow. Włocławek

Abb. 1. Kalibration des Radiokarbon datums aus Sarnowo, Fst. 1A, Kr. Włocławek

Ryc. 2. Kalibracja daty radiowęglowej z Sarnowa, stan. 1, pow. Włocławek

Abb. 2. Kalibration des Radiokarbon datums aus Sarnowo, Fst. 1, Kr. Włocławek

Ryc. 3. Sarnowo, woj. kujawsko-pomorskie, stan. 1, grobowiec 8. Ceramika kultury pucharów lejkowatych: 1, 4 – warstwa kulturowa; 2, 5 – zaciemnienie poza rowami obstawy; 3 – nasyp grobowca
 Abb. 3. Sarnowo, Woj. Kujawien-Pommern, Fst. 1, Grab 8. Keramik der Trichterbecher Kultur: 1, 4 – Kulturschicht; 2, 5 – dunkler Fleck außerhalb der Gräben der Grabfassung; 3 – Grabaufschüttung

stokątnym. Ten element zdobniczy w literaturze przedmiotu traktowany jest jako wyznacznik młodszych, od sarnowskiej, faz KPL (A. Koško 1981; L. Czerniak, A. Koško 1993). Bardzo interesujące jest jednak odkrycie w sarnowskiej warstwie osadniczej, brzuśców zdobionych pionowymi liniami rytymi i plastycznym motywem w kształcie baalberskich wąsów. Plastyczne motywy odnotowano również w kujawskich zespołach typu Podgaj-Przybranówek (L. Czerniak, A. Koško 1993) lub w Witoldowie, stan. 1 na Pojezierzu Gostynińskim (M. Rybicka 2004), czyli łączonych z młodszymi, od fazy AB, etapami rozwoju KPL. Nie zarejestrowano tam jednak wąsów w typie baalberskim. Można sądzić, że stylistykę fazy AB z osady pod grobowcem 8 w Sarnowie oceniano z perspektywy datowanej radiowęglowo jamy 1, nie zaś zdobień ceramiki rejestrowanej, jak można przypuszczać, w homogenicznej warstwie kulturowej. Pierwsza sarnowska data radiowęglowa, wynosząca ok. 4400 lat BC może budzić wątpliwości, nie tylko wynikające z kontekstu jej pobrania, jakości prób i ocen symulacji rozkładów prawdopodobieństw wszystkich dat (M. Nowak 2009), ale także z perspektywy cech zdobnictwa ułamków naczyń z opiswanej warstwy osadniczej, znajdującej się pod tym grobowcem. Nowo otrzymane datowanie mieści się w szerokim przedziale wynoszącym 3710–3370 BC. Jest ono znacznie młodsze od szeroko dyskutowanego oznaczenia z jamy 1 spod grobowca 8 w Sarnowie (L. Gabałówna 1970; M. Nowak 2009). Można postawić tu pytanie, czy data ta nie jest za młoda? Z prezentowanych opisów (E. Niesiołowska-Śreniowska 1982) wynika, że warstwa kulturowa znajdująca się pod grobowcem nie była zakłócona. W niej odnotowano brzusiec ozdobiony plastycznym motywem w typie baalberskim (ryc. 3: 4; H. Wiklak 1982; tablica III: 5) oraz brzusce zdobione pionowymi liniami rytymi (ryc. 3: 1, 3; H. Wiklak 1982, tablica III: 1; V: 18), na-

wiązującymi do stylistyki grupy północnej KPL (D. Jankowska 1990). Bardzo trudno jest obecnie określić górną granicę stosowania ornamentyki baalberskiej w KPL. Na podstawie wyników analiz, przeprowadzonych przez Johanesa Müllera (2001), początek kultury baalberskiej można datować na ok. 4000 BC. Nie ma obecnie podstaw, aby tego typu ornamentykę łączyć z V tys. BC. W zespołach grupy południowo-wschodniej KPL plastyczne motywy w kształcie półowalnych listew można łączyć z fazą I Bronocic, datowaną obecnie ok. 3970–3710 lat BC (J. Kruk, S. Milisauskas 1999; P. Włodarczyk 2006, s. 33, 35). Podobne motywy odkryto na naczyniach KPL z Lembargu na Ziemi Chełmińskiej (S. Kukawka 2010, tablica 9: 3). Stylistyka ceramiki z tego stanowiska nawiązuje do cech charakteryzujących zespoły typu Podgaj-Przybranówek (L. Czerniak, A. Koško 1993). Dla Lembargu otrzymano szereg oznaczeń radiowęglowych, wynoszących 5080±40, 5050±35, 5020±40, 4940±50, 4930±50, 4900±50 lat BP. Pozwalają one datować materiały z niego pochodzące na pierwsze stulecie IV tys. BC (S. Kukawka 2010, s. 76–77), podobnie jak sarnowskie zbiory ze stanowiska w Strzelcach-Krzyżanna (S. Rzepecki 2004). Analogiczne motywy odnotowano także w Wełczu Wielkim na Ziemi Chełmińskiej (S. Kukawka 2010, tablica 29: 1, 4), którym towarzyszyły elementy stylistyki typu Jezuicka Struga (S. Kukawka 2010, tablica 29: 1). Dla zbioru ceramiki z tego stanowiska otrzymano kilka oznaczeń ¹⁴C wynoszących: 4950±90, 4820±90, 4730±90 lat BP. Natomiast motywy plastycznych wąsów trudno jest jednoznacznie datować. Podkreślić należy, że często to zdobienie jest wyróżniane w zbiorach grupy wschodniej KPL, w których wyraźne są cechy klasyczne – lub późnowiśkie (P. Papiernik, M. Rybicka 2002; M. Rybicka 2004). Tego typu motyw zdobniczy odnotowano w grupie południowo-wschodniej tej kultury

w obiekcie 13/54 z Gródka nad Bugiem (P. Włodarczak 2006, s. 44). Dla obiektu tego opublikowana została (J. Kowalczyk 1968) bardzo wczesna data, wynosząca 5050±160 BP. Próba ta była ponownie datowana. Otrzymano znacznie odmienny wynik, czyli 4820±40 lat BP (P. Włodarczak 2006, s. 44). Według ostatnio opublikowanych ustaleń początki zasiedlenia przez społeczność KPL Gródka nad Bugiem można datować na około 3700/3650 lat BC (A. Bronicki, S. Kadrow, A. Zakościelna 2003).

Podkreślić również trzeba, że na Kujawach, nie tylko w Sarnowie, stan. 1 (H. Wiklak 1982), motywom o cechach fazy sarnowskiej towarzyszyły zdobienia nawiązujące do wyróżniających grupę północną KPL (por. S. Rzepecki 2004, ryc. 18) lub też ornamenty w typie Jeziuckiej Strugi (M. Nowak 2009, s. 58; D. Prinke 1988). Również na Pojezierzu Gostynińskim (M. Rybicka 2004) układem zdobniczym o cechach fazy sarnowskiej towarzyszyły motywy nawiązujące do cechujących północną odmianę tej kultury. W Boguszewie, na Ziemi Chełmińskiej, obok nawiązań sarnowskich, zarejestrowano pojedyncze ele-

menty w typie grupy północnej i układy zdobnicze typu Podgaj-Przybranówek (S. Kukawka 2010, tablica 1: 14, 20).

Przedstawione wyżej uwagi pokazują, jakie trudności można napotkać przy próbie opisanego sarnowskich cech stylistyki na podstawie zabytków z warstwy kulturowej łączonej z fazą AB KPL. Jeśli zaakceptujemy sugestię przedstawioną przez Ewę Niesiołowską-Śreniowską (1982), że warstwa kulturowa pod grobowcem 8 z Sarnowa nie była zakłócona, to opisane baalberskie motywy, których początek stosowania można łączyć z drugą ćwiercią 1. połowy IV tys. BC, reprezentowałyby sarnowski etap zasiedlenia tego miejsca. Wówczas, nowo otrzymane oznaczenie można by było łączyć z tą właśnie fazą osadniczą. Fragment ceramiki z dołka posłupowego o numerze 14 może również mieć związek z okresem budowy grobowca 8. Nie można obecnie tego jednoznacznie określić. W każdym jednak wypadku otrzymane datowanie, mimo że nie jest ono precyzyjne, wskazuje, iż zarówno stylistyka sarnowska, jak i budowa grobowca 8 mogą być łączone z okresem młodszym niż to wielu badaczy przyjmuje (por. S. Rzepecki 2004).

PODSUMOWANIE

Otrzymane ostatnio oznaczenia dla ceramiki z Sarnowa, stan. 1 nie zamykają dyskusji nad określeniem czasu pojawienia się fazy sarnowskiej KPL. Wskazują one również, że wątpliwości związane z akceptacją dyskutowanych przez Marka Nowaka (2009) datowań Sarnowa, stan. 1 i Łącka, stan. 6 można określić jako uzasadnione. Przedstawione tu uwagi również pokazują, jak trudno jest obecnie określić cechy sty-

listyki sarnowskiej na podstawie danych pochodzących spod grobowca 8 w Sarnowie. Należałoby również podjąć prace nad porównaniem wyników datowań radiowęglowych wykonywanych dla tradycyjnych materiałów, takich jak kości, dziegieć, zboża, węgielki z warstw, z rezultatami analiz węgla znajdujących się w ceramice.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Bakker J.A., Vogel J.C., Wiślański T.
1969 *TRB and other C14 dates from Poland (c. 4350–1350 BC and 900–900 AD)*, „Helinium”, t. 9, s. 3–27.
- Bronicki A., Kadrow S., Zakościelna A.
2003 *Radiocarbon dating of the Neolithic settlement in Zimne, Volhynia, in Light of the chronology of the Lublin-Volhynia culture and the South-Eastern Group of the Funnel Beaker culture*, [w:] Koško A. (red.), *The foundations of cultures between the Vistula and Dnieper: 4000–1000 BC (= Baltic Pontic Studies 12)*, Poznań, s. 22–66.
- Czerniak L.
1994 *Wczesny i środkowy neolit na Kujawach. 5400–3650 p.n.e.*, Poznań.
- Czerniak L., Koško A.
1993 *Z badań nad genezą rozwoju i systematyką kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Poznań.
- Domańska L.
1995 *Geneza krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Łódź.
- Gabałówna L.
1970 *Wyniki analizy C-14 węgla drzewnych z cmentarzyska kultury pucharów lejkowatych na stanowisku 1 w Sarnowie – z grobowca 8 i niektóre problemy z nimi związane (informacja wstępna)*, „PMMAE”, t. 17, s. 77–91.
- Grygiel R.
1986 *The household cluster as a fundamental social unit of the Lengyel Culture in the Polish Lowlands*, „PMMAE”, t. 31, s. 43–334.
- Gwóźdź B., Rybicka M.
2010 *Z badań nad osadnictwem z późnego okresu neolitu we wschodniej części Kotliny Kolskiej. Teofilki, stan. 1, gm. Grabów, pow. Łęczyca, woj. łódzkie*, [w:] Czopek S., Kadrow S. (red.), *Mente et rutro. Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ab amicis, collegis et discipulis oblate*, Rzeszów, s. 167–180.
- Furholt M.
2009 *Die nördlichen Badener Keramikstile im Kontext des mitteleuropäischen Spätneolithikums (3650–2900 v. Chr.)*, Bonn.
- Jankowska D.
1990 *Społeczności strefy południowo-zachodniobałtyckiej w dobie neolityzacji*, Poznań.
- Jankowska D., Wiślański T.
1991 *Die Trichterbecherkultur im polnischen Tiefland. Die wichtigen Forschungsprobleme*, [w:] Jankowska D. (red.), *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen II*, Poznań, s. 53–77.
- Kanwiszer A., Trzeciak P.
1984 *Oznaczenie chronologii bezwzględnej metoda radiowęglową w pracowni Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego*

- w Łodzi, „PMMAE” (seria numizmatyczna i konserwatorska), t. 2, s. 103–119.
- Koško A.
- 1981 *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych. Grupa mątewska*, Poznań.
- 2000 *Osadnictwo społeczności kultury pucharów lejkowatych (grupy: wschodnia i radziejowska)*, [w:] Koško A. (red.), *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego*, t. 3, Kujawy, cz. 4, *Osadnictwo kultur późno-neolitycznych oraz interstadium epok neolitu i brązu: 3900–1400/1300 przed Chr.*, Poznań, s. 19–133.
- 2006 *Grobowce quasi-megalityczne w kulturze wczesnoagrarnych społeczności Wysoczyzny Kujawskiej: 4500–2000 przed Chr. Uwagi o aktualnych problemach badawczych*, [w:] Libera J, Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrzędzie pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin–Kraków, s. 19–26.
- Koško A., Szymt M.
- 2007a *Chronologia absolutna*, [w:] Koško A., Szymt M. (red.), *Opatowice. Wzgórze Prokopiaka 2*, Poznań,
- 2007b *Chronologia absolutna*, [w:] Koško A., Szymt M. (red.), *Opatowice. Wzgórze Prokopiaka 3*, Poznań, s. 375–385.
- Kovaliuch M.M., Skribkin V.
- 2007 *Specyfika datowania radiowęglowego ceramiki pradziejowej*, [w:] Koško A., Szymt M. (red.), *Opatowice. Wzgórze Prokopiaka 2*, Poznań, s. 19–21.
- Kowalczyk J.
- 1968 *Dwa zespoły neolityczne datowane radiowęglem*, „WA”, t. 33, s. 368–374.
- Kruk J., Milisauskas S.
- 1999 *Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu*, Kraków.
- Kukawka S.
- 1997 *Na rubieży środkowoneolitycznego świata rolniczego. Społeczności Ziemi Chełmińskiej w IV tysiącleciu p.n.e.*, Toruń.
- 2010 *Subneolit północno-wschodnioeuropejski na Niżu Polskim*, Toruń.
- Müller J.
- 2001 *Sociochronologische Studien zum Jung und Spätneolithikum im Mittelbe-Saale-Gebiet (4100–2700 v. Chr.)*, Rahden.
- Niesiołowska-Śreniowska E.
- 1982 *Materiały krzemienne z fazy AB kultury pucharów lejkowatych z grobowca 8 w Sarnowie w woj. wrocławskim*, „PMMAE”, t. 27, s. 85–155.
- 1986 *Osada z fazy AB kultury pucharów lejkowatych na stanowisku 1A w Sarnowie, województwo wrocławskie, w świetle materiałów krzemienianych i niektóre problemy z nią związane*, „PMMAE”, t. 30, s. 201–266.
- Nowak M.
- 2009 *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*, Kraków.
- Papiernik P., Rybicka M.
- 2002 *Anopol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim*, Łódź.
- Prinke D.
- 1988 *Śródkowoneolityczne załączki procesów synkretyzacji kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, [w:] Cofta-Broniewska A. (red.), *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy*, Inowrocław, s. 91–105.
- Przybył A.
- 2008 *Badenization of the Late Neolithic Funnel Beaker Culture Societies between Oder and Vistula Basins in the Light of ¹⁴C Datings*, [w:] Furholt M., Szymt M., Zastawny A., Schalk E. (red.), *The Baden Complex and the Outside World (= Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, t. 4)*, Bonn, s. 189–204.
- Rybicka M.
- 2004 *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim. Chronologia, osadnictwo, gospodarka*, Łęczycza.
- 2006 *Kilka uwag na temat chronologii i rozmieszczenia grobowców megalitycznych na kujawskich cmentarzyskach kultury pucharów lejkowatych*, [w:] Libera J, Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrzędzie pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin – Kraków, s. 67–76.
- Rzepecki S.
- 2004 *Społeczności środkowoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Poznań.
- Wiklak H.
- 1982 *Wyniki badań wykopaliskowych w obrębie grobowca 8 w Sarnowie w woj. wrocławskim*, „PMMAE”, t. 27, s. 33–83.
- 1986 *Wyniki badań wykopaliskowych w osadzie i na cmentarzysku kultury pucharów lejkowatych na stanowisku 1A w Sarnowie, województwo wrocławskie*, „PMMAE”, t. 30, s. 167–200.
- Wiślański T.
- 1979 *Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych*, [w:] Hensel W., Wiślański T., *Prahistoria ziem polskich*, t. II, *Neolit*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, s. 165–260.
- Włodarczak P.
- 2006 *Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych*, [w:] Libera J., Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrzędzie kultury pucharów lejkowatych*, Lublin – Kraków, s. 27–66.
- 2008 *Archaeological interpretation of dendrochronological and radiocarbon dates. An example of corded ware culture. Archaeological culture versus chronology*, „Spr. Arch.”, t. 60, s. 103–128.

Beitrag zur Datierungsforschung der frühen Phasen der Trichterbecher Kultur im polnischen Tiefland

Zusammenfassung

Den Ansporn zu der vermutlich von M. Nowak (2009) begonnener Auseinandersetzung über die Datierung der Sarnowo-Phase der Trichterbecher Kultur gaben die neuen C14 Daten, die für die Keramik aus Sarnowo (Kujawien), Fst. 1 gewonnen wurden. Für die Keramik aus Sarnowo erarbeitete man im Radiokarbonlabor in Kiev zwei C14 Daten. Analysiert wurden ein Fragment des Gefäßbodens aus der Schicht III des Abschnitts 9 aus der Siedlung in Sarnowo, Fst. 1A und ein Gefäßbruchstück aus der Grube unter dem Grab Nr. 8 in Sarnowo (vgl. H. Wiklak 1982, 1986; E. Niesiołowska-Śreniowska 1982, 1986). Das für das Gefäßfragment aus der Schicht III in Sarnowo, Fst. 1A gewonnene Datum beträgt Ki-15742 4940±

±90 Jahre BP (Abb. 1), nach der Kalibration ergab es die Daten 3910–3870 BC und 3800–3630 BC (Wahrscheinlichkeit 68,2%) und 3960–3620 BC, 3590–3530 BC (Wahrscheinlichkeit 95,4%). Die von H. Wiklak dargestellte Beschreibung der Schicht (1986, 169) berücksichtigend, kann man sie als den Boden der Kulturschicht betrachten. Für die Keramik aus der Grube Nr. 14 aus der Schicht unter dem Grab Nr. 8 aus Sarnowo, Fst. 1 gewann man das Ergebnis Ki 15743 4790±80 Jahre BP also nach der Kalibration 3660–3510 BC und 3430–3380 BC (Wahrscheinlichkeit 68,2%) und 3710–3370 BC (Wahrscheinlichkeit 95,4%).

